

ERICH WASMANN S. J.

door H. J. J. Terhal

III. PRIESTER.

Blijenbeek.

De gedwongen rustperiode op het kasteel Blijenbeek was voor de „ausgebackene Philosoph“, zoals frater Wasmann zichzelf in een van zijn brieven naar huis noemde, een ware beproeving.

Tussen de uren op het rustbed, de meditatie in de kapel en de wandelingen rondom het kasteel, was de arbeidzame jonge man voortdurend bezig met opgeprikte kevertjes, tekeningen en de tekst van zijn artikelen. God had voor hem, — zo schreef hij naar Meran —, „eine kleine Schule des Leidens gehalten und für diese Privatlektionen bin ich Ihm zu unendlichem Dank verpflichtet“.

In het begin van 1883 verscheen het eerste artikel¹⁾ over zijn „Trichterwickler“ in het tijdschrift „Natur und Offenbarung“, „Ein Organ zur Vermittlung zwischen Naturforschung und Glauben für Gebildete aller Stände“. Naar Meran ging een pakket met tekeningen, die alvorens te worden gepubliceerd, de goedkeuring van vader moesten krijgen. Het herinnerde de oude schilder, — zo leest men in de antwoord-brief —, aan zijn vroeg gestorven broer, een arts in Hamburg, die een uitvoerige verhandeling over de anatomie der spinnen met vaardige hand illustreerde.²⁾

Maand na maand groeide „Der Trichterwickler“ uit tot een lange rij artikelen. Aan de hand van het ingewikkelde broedgedrag van de berkenbladroller werd vrijwel geheel de toenmalige stand van de dierpsychologie kritisch besproken. Vooral de anthropomorphistische interpretatie van de dieren-psyche, de vermenselijking van de dierenziel, zoals men die in de 2e helft van de vorige eeuw o.a. bij Brehm en Romanes kon vinden en waarbij het dierlijke handelen aan verstandelijk overleg werd toegeschreven, was een steen des aanstoots voor de jonge frater. De artikelen waren vlot geschreven en men ontwaart op tal van plaatsen reeds de strijdbare, soms wat spottende pen van de oudere Pater Wasmann.

Tegenover de anthropomorphistische opvattingen stelde Wasmann, dat, ook in het geval

van zijn berkenbladroller, slechts een bijzonder vermogen, een instinct, zoals St. Thomas dit had omschreven, het dierlijke gedrag kon verklaren. De critische lezer zal in het werk ervaren, dat de 24-jarige Jezuïetenfrater er ook reeds in 1883 geen enkel bezwaar in zag een evolutie van de berkenbladroller en zijn broedgedrag te aanvaarden. Deze ontwikkeling van lichaamsbouw en broedzorg zou men echter zeker niet als een resultaat van louter toevallige uitwendige invloeden kunnen verklaren. Voor een evolutie van de „Trichterwickler“ zou men tenminste een inwendige oorzaak moeten accepteren, een opvatting, die in de biologie van onze tijd toch niet zo vreemd meer is.

De uitgever van het tijdschrift, de boekhandel Aschendorff in Münster was oprecht geestdriftig over zijn nieuwe, jeugdige medewerker en bood zelfs aan de gehele serie artikelen als een afzonderlijk boek in de handel te brengen.³⁾

Ook andere, populair dierkundige, bijdragen van frater Wasmann waren bij de redactie van „Natur und Offenbarung“ voortaan van harte welkom.⁴⁾ Bij de paters en fraters in de huizen van de Duitse Jezuïeten stond frater Wasmann al spoedig als de „dierkundige autoriteit“ bekend.

Exaten.

In de catalogus van de leden der Duitse Jezuïeten vindt men voor het jaar 1883—1884 frater Wasmann opgegeven als „student in de natuurlijke historie“ en „schrijver voor de Sociëteit“, wonende in Blijenbeek. In werkelijkheid was de kleine frater vrijwel onafgebroken in Exaten. Pater Stentrup, de rector van Exaten had zich het lichamelijk welzijn van de ziekelijke jonge frater aangetrokken en het in zijn hoofd gezet de jonge man er boven op te helpen. Maar frater Wasmann moest dan toch maar in Exaten komen wonen!

Het schrijven scheen een hartstocht van de jonge Wasmann te worden. Maandelijks verschenen er korte populair dierkundige bijdragen van zijn hand in „Natur und Offenbarung“, maar ook de redactie van de „Stimmen aus Maria Laach“ wilde een artikel van hem wel plaatsen. Het schrijven ging vlot; al te vlot soms. Gelukkig passeerde de tekst der artikelen voorlopig nog steeds het Kasteel Blijenbeek, waar Pater Dressel zich met de supervisie van

Wasmanns pennevruchten had belast en deze wond er geen doekjes om. In zijn brief van 2 december 1883 aan frater Wasmann kan men lezen: „ik wil U de mededeling niet onthouden, dat Uw laatste werk voor de Laacher Stimmen beneden mijn verwachtingen gebleven is. Zoals ik U ken, had het veel beter kunnen zijn. Nogmaals, laat U toch niet verleiden tot slordigheden en lichtvaardig werk, door het gemak, waarmede U schrijft... Men moet niet de feiten naar de waarheden ordenen, maar omgekeerd, de waarheden moeten natuurlijk en van zelf uit de feiten voortvloeien. Slechts deze wijze van handelen maakt in deze tijd van positivisme indruk. Hiermede is mijn preek ten einde”.

Pater Dressel kreeg voldoening van zijn herhaalde kritiek en het volste vertrouwen in zijn jonge confrater. In mei 1884 bracht een van de paters uit Blijenbeek een nieuw boek mee voor frater Wasmann, een vertaling van een Engels werk van John Lubbock.⁵⁾ Er was een briefje bij van Pater Dressel. Mieren schenen ook al „verstand” te hebben. Wellicht was een artikel over dit onderwerp, — liefst gebaseerd op eigen waarnemingen —, wel zeer geschikt voor de „Laacher Stimmen”.

Mieren...! Een nieuwe wereld ging voor frater Wasmann open!

De theologische studenten van de Duitse Jezuïeten gingen in deze jaren voor hun studie naar Engeland. Het studiehuis, Ditton Hall, lag bij de kleine fabrieksstad Widnes, nabij de Mersey, tussen Manchester en Liverpool. Deze omgeving leek voor de zwakke longen van frater Wasmann toch minder geschikt. De beslissing over de studie-opdracht voor frater Wasmann is september 1884 was dan ook niet zo moeilijk. Er bleef aan de Provinciaal, Pater Meschler, niet veel anders over de jonge frater maar rustig in Exaten te laten wonen. Hier, in het rustige jachtkasteel, kon hij individueel onder leiding van enkele Paters met de theologische studie een aanvang maken.

Frater Wasmann was echter wel bijzonder gelukkig met de toestemming om naast zijn particuliere theologische studie ook nog, — voor zover dit tenminste mogelijk was —, aandacht te geven aan het biologische werk.

In de lange wintermaanden van 1884 op 1885 las hij alles, wat hij maar over mieren in boeken en tijdschriften kon vinden en in het nieuwe

voorjaar bleef er geen mierennest rondom Exaten voor hem onbekend. Systematisch werden zij onderzocht en in kaart gebracht; dag na dag keerde de jonge frater met stenografische aantekeningen van zijn waarnemingen naar huis terug. Op zijn kamer stonden reeds talrijke kleine kunstmatige mierennesten, bevolkt met verschillende kolonies. Met vergrootglazen volgde hij het gedrag van de mieren in de kunstmatige nesten. Vooral de kleine kevertjes, die in de nesten als mede-bewoners in de mierenkolonie werden aangetroffen hadden zijn volle aandacht. Iedere waarneming over het gedrag van de mieren en kevers ten opzichte van elkaar, bleek vrijwel steeds een „nieuwe ontdekking”.

Langzaam kwamen nu ook de eerste reacties los op zijn „Trichterwickler”. In de entomologische tijdschriften werd het met waardering besproken en al spoedig stond frater Wasmann met talrijke entomologen in correspondentie.

In de herfst van 1885 was het een geweldige drukte in Exaten. De novicen verhuisden naar Blijenbeek en de redactie van de „Laacher Stimmen” kwam vandaar om de nieuwe vleugel van Exaten te bewonen. Dagelijks kwam frater Wasmann nu in contact met de wetenschappelijke staf van zijn Sociëteit, met Alexander Baumgartner, met de theoloog en moraal-philosoof Victor Cathrein en vele anderen. Dagelijks hoorde hij nu ook van de problemen van zijn tijd en onderging de stimulans van de ijverige redactie voor het wetenschappelijke werk in de Sociëteit.

Met de dag steeg het zelfvertrouwen van de jonge frater en langzaam rijpte bij hem het plan de resultaten van zijn studie over mieren en hun gasten in zuiver wetenschappelijke artikelen voor het „Deutsche Entomologische Zeitschrift” te verwerken.

In zijn kerstbrief van 1885 naar zijn ouders in Meran schreef hij: „Ik beoog daarbij een hoger doel. De artikelen in dit tijdschrift genieten een wetenschappelijke waardering; zij worden in Duitsland en geheel Europa gelezen en geven de schrijver een wetenschappelijke naam. Zo is het mogelijk om ook aan mijn werk, dat meer direct de verdediging van de Christelijke natuur-opvatting beoogt, een groter wetenschappelijke autoriteit te verlenen. Deze weg is wel lang en moeilijk; maar tot meerdere eer van God is iedere moeite gering”.

Nadat in de eerste maanden van 1886 deze

publicatie was verschenen,⁶⁾ stond frater Wasmann reeds binnen enkele weken in levendige correspondentie met de voornaamste mierenkenners van Europa, met Ernest André, een notaris uit Gray in Frankrijk, maar vooral ook met Prof. August Forel, die zich met zijn werk „Les Fourmis de la Suisse”⁷⁾ reeds een wereldnaam op dit gebied verworven had. In dit werk van 1874 had hij de wenselijkheid reeds uitgesproken, dat de kleine keversoorten, die zo vaak in de mierennesten werden aangetroffen, nauwkeuriger zouden bestudeerd worden en het stemde hem geestdriftig hier de resultaten van het eerste belangrijke onderzoek voor zich te zien. Reeds aanstonds had de Zwitserse hoogleraar een groot vertrouwen in het werk van frater Wasmann en vrijwel iedere maand bereikten wederzijdse brieven Zürich en Exaten. Vanuit Zwitserland zond Forel kevertjes uit tropische mierennesten met het verzoek of frater Wasmann het materiaal wilde determineren en eventuele „nieuwe soorten” wilde beschrijven. Over mieren en mierengasten waren de jeugdige Jezüet en de 10 jaar oudere directeur van de „Züricher Irrenanstalt” het steeds wel eens, maar hun levensbeschouwingen stonden vrijwel rechtlijnig tegenover elkaar. Forel was pantheïst; God was voor hem, — zo schreef hij naar Exaten —, een grote onbekende X, „eine die Welteinheit darstellende Allmacht”. Maar Forel was echter ook een objectieve man, die eerlijk schreef, dat hij „de belachelijke, lompe en onware, grove en ruwe aanvallen tegen de godsdienst ernstig betreurde”.

Op 12 mei 1886 ontving Pater Hermes, de nieuwe rector van Exaten uit Meran een eenvoudig, kort briefje van Mevr. Wasmann, dat zij op 10 mei had geschreven: „Bitte meinem Sohn zu berichten, dass sein Vater heute morgen nach 14-tägiger Bronchitis plötzlich an Lungenlähmung verschieden ist. Bitte dringend um aller hochwürdiger Paters frommes Gebet.”

Het leven ging verder. De theologische studie, de mierennesten op de stille heide, de kleine kolonies in de kunstmatige nesten op zijn kamer en de nieuwe publicaties vroegen geheel de aandacht van frater Wasmann. Op de bidstoel in zijn kamer lag nu echter het brevier, dat vader dagelijks gebruikt had. In deze weken, na het droeve bericht uit Meran schreef de jonge frater voor de „Laacher Stimmen” een uitmuntend

artikel, waarin hij een kleine mier, een *Formica fusca*, haar levensgeschiedenis laat vertellen.⁸⁾ Deze mierenidylle zou haar weg nog vinden naar de Duitse leesboekjes voor Gymnasia en de „Wiener Entomologische Zeitung” zou de autobiografie veertig jaren later nogmaals in haar kolommen opnemen.

Het was ernst geworden met Wasmann's wetenschappelijke naam. Duitse en Franse entomologen stonden thans voortdurend met hem in schriftelijk contact en zonden materiaal uit Europa en de tropen voor determinatie. Mr. Leesberg verzocht hem, namens de Nederlandse Entomologische Vereniging, om een artikel voor het tijdschrift. Het briefje bracht wel even een kleine moeilijkheid, immers, — ook al woonde frater Wasmann nu al bijna 12 jaren in het gastvrije Nederland —, de Nederlandse tekst moest door een vriendelijke confrater in het Duits vertaald worden.

Toch werd het briefje aanleiding tot een belangrijke dag in het drukke leven van de jonge frater, want op zaterdag 23 juli 1887 hield hij op de 42ste zomervergadering van de Nederlandse Entomologische Vereniging in Maastricht zijn eerste openbare voordracht over zijn mieren en mierengasten.⁹⁾ De lezing verliep vlot en het onderwerp had alle aandacht. Het was een verslag van zijn eerste schreden op het terrein van zijn onderzoek over mieren en termierengasten, dat hem zijn gehele verdere leven zou bezig houden. Reeds in 1818 had Müller ontdekt, dat in de nesten van de gele weidemier een klein knotskevertje leefde. Deze kevertjes werden door de mieren gevoederd; zij bezaten echter rechts en links op het achterlijf enkele kleine bosjes haren, die door de mieren vaak ijverig belikt werden. Na deze eerste vondst waren ook door andere onderzoekers dergelijke kevertjes in de nesten van verschillende mierensoorten aangetroffen. De meeste mierenkenners bekommerden zich ten hoogste om plaats, die deze kevertjes in het systeem toekwam. Over de aard van de relatie, die tussen de mieren en deze medebewoners van hun nesten bestond, was nog maar zeer weinig bekend. De naspeuringen van frater Wasmann in de mierennesten van de bossen en heiden rondom Exaten brachten hem reeds in contact met vrijwel alle keversoorten, die in de literatuur als medebewoners van mierennesten beschreven waren. Maar ook

was hij er reeds in geslaagd veel omtrent het gedrag van de mieren en kevers ten opzichte van elkaar aan het licht te brengen. De problemen schoten daarbij op als paddestoelen uit de grond. Niet steeds bleek een bepaalde soort kever bij eenzelfde soort mier te leven, maar de kever werd nu eens bij die, dan weer bij een andere mierensoort aangetroffen. Soms bleek ook de keverlarve bij de ene, de volwassen kever bij de andere mierensoort te leven. Hoe kwam dan de voortplanting en de verhuizing tot stand? Wat was de oorzaak van deze „internationale” betrekkingen? Maar vooral, wat was de relatie, die mier en kever in het nest tezamen hield?

De jonge priester Erich Wasmann S.J.

Een nieuw jaar van hard werken stond voor de deur. Tussen de voorbereidingen voor de laatste theologische examens, moesten in de winter van 1887 op 1888 en het daarop volgende voorjaar tropische keversoorten worden gedermineerd en beschreven, terwijl ook de redactie van de „Laacher Stimmen” gaarne artikelen zou ontvangen. Maar op 16 juni 1888 ontving Mevr. Wasmann in Meran een Hollandse briefkaart, weer eens in de Engelse taal gesteld:

„Lieve Moeder, Ik kan U mededelen, dat ik op 1 juli de priesterwijding zal ontvangen. De volgende dag, op de feestdag van O. L. Vrouw Visitatie, lees ik mijn eerste H. Mis. Bid voor mij, Lieve Moeder, opdat ik mij goed mag voorbereiden op deze plechtigste dag van mijn leven. De volgende week begint mijn retraite. De gelukwensen voor Uwe verjaardag zullen U daarom wat te laat bereiken, maar ik hoop, dat zij U dierbaarder zullen zijn, omdat Uw zoon dan een priester is van de Heer der Heerscharen. Uw toegenegen Erich Wasmann S.J.”.

Op 1 juli 1888, in de vroege morgenuren knielden acht Duitse priesterbannelingen van verschillende orden in de particuliere kapel van Mons. Victor Doutreloux, de Bisschop van Luik. Er waren twee Jezuïeten bij: Adolphus Geordani en Erich Wasmann. De lange plechtigheid had een eenvoudig karakter. Slechts enkele oudere paters waren in de kapel aanwezig!

Literatur:

1. Wasmann, S.J. Erich. „Der Trichterwickler, ein Bild aus dem Instinktleben der Tiere”, *Natur und Offenbarung*, Bd. XXIX, 1883.
2. Wasmann, A. „Beiträge zur Anatomie der Spinnen”, *Abhandl. a. d. Gebiete d. Naturwissensch.*, herausgeg. von dem Naturw. Ver. Hamburg, Bd. I, 1846.
3. Wasmann, S.J., Erich „Der Trichterwickler, eine naturwissenschaftliche Studie über den Tierinstinkt”, *Münster in W.*, 1884.
4. Zie voor titels: Schmitz, S.J., H. „In Memoriam P. Erich Wasmann S.J.”, onder Lijst van „Andere entomologische Abhandlungen”, *Tijdschrift voor Entom.* Bd. 75, 1932.
5. Lubbock, John. „Ameisen, Bienen und Wespen”, Leipzig, 1883.
6. Wasmann, S.J. Erich. „Ueber die Lebensweise einiger Ameisengäste, I Teil”, *Deutsch. Ent. Zeitschrift*, Bd. XXX, 1886.
= no. 1 der „Beiträge zur Kenntnis der Myrmekophilen und Termitophilen”, waarvan de volledige lijst gevonden wordt in: Schmitz, S.J. H. „In Memoriam P. Erich Wasmann”, *Tijdschrift voor Entom.*, Bd. 75, 1932.
7. Forel, Aug. „Les Fourmis de la Suisse”, Zürich, 1874.
8. Wasmann, S.J. Erich. „Aus dem Leben einer Ameise”, *Stimmen a. Maria Laach*, Bd. XXXI, 1886.
Herdruk in: *Wien. Ent. Zeitschr.*, Bd. XLV, 1928.
9. Verslag 42e Zomerverg. Ned. Ent. Ver. in *Tijdschr. v. Entomologie*. Bd. 31, 1888.